

MARKKU KOIVUSALO

KAPITALISMIN LUOVA RUHTINAS
JA PÄÄTÖN RATSUMIES

JOHDATUS JOSEPH A. SCHUMPETERIN LUOVAAN TUHOON

”Kapitalismi on prosessi, vakaa kapitalismi olisi contradiction in adjecto.” (Schumpeter)

”Jonka täytyy olla luoja, se aina tuhoaa.” (Friedrich Nietzsche)

”Tuhoava luonne tietää vain yhden tunnuslauseen, tee tilaa. Ja vain yhden toimen, raivauksen. Hänen tarpeensa raikaa ilmaan ja avoimeen tilaan on kaikkea vihaa vahvempi.” (Walter Benjamin)

Vielä ennen finanssikriisiä puhuttiin paljon globaalien talouden ja talousdiskurssin uusliberalistisesta hegemoniasta, joka yhdistettiin ennen kaikkea Chicagon koulukunnan vaikutukseen.¹ Mutta vaikka koulukunta sai tietyssä globaalissa talousideologiassa hegemonisen roolin 1980-luvulta lähtien, on varsinaisissa talousstrategioissa puhuttu ainakin 1990-luvulta lähtien paljon enemmän uusschumpeterilaista kieltä etenkin korostettaessa teknologisten innovaatioiden merkitystä dynaamisessa kilpailutaloudessa. Vuoden 2000 Lissabonin strategia, jonka tarkoitus oli tehdä EU:sta kaikkein kilpailullisin ja dynaamisin tieto-

perusteinen talous maailmassa, perustui avoimesti juuri uusschumpeterilaisiin näkemyksiin.

Jos 80-luvun lopun Itä-Euroopan valankumoukset nostivat tietyn uusliberalistisen diskurssin pinnalle, nosti 90-luvun tietoyhteiskunnan vallankumous puolestaan esille uusschumpeterilaisuuden. Hintakilpailun korostamisen korvasi innovaatiokilpailu ja avoin dynaaminen näkemys taloudesta. Uusklassisella teoriolla, jonka nimeen suurin osa talousteoreetikoista kuitenkin edelleen vannoo, ei olekaan ollut sen enempää käytännössä kuin teoriasakaan juuri annettavaa talouden dynamiikan analysointiin. Schumpeter taas korosti juuri kapitalismin dynaamista ja syklistä luonnetta eli kuten Yrjö Haila tässä lehdessä toteaa, ”siis sitä kapitalismin ominaisuutta, jonka kanssa maailmantalous on parhaillaan vastatusten.”²

Itse asiassa koko ”strategia”-diskurssi, joka on levinnyt kulovalkean lailla talousstrategioista aina peruskoulun oppimistrategioihin ja lastentarhojen hoitostrategioihin, ei ankarasti otettuna edes sovi näkemykseen talouden tasapainosta. Sen sijaan se edellyttää ”taistelevan” näkemyksen taloudesta ja juontuu osittain Schum-

peterin ajattelusta, kuten suurin osa luovaa taloutta, yrittäjyyttä ja erityisesti innovaatioita koskevasta puheesta. Tosin nykydiskursseissa nämä saavat usein täysin toisenlaisia merkityksiä kuin alunperin, jopa niin, että Schumpeterin juuri manageristisille rutiineille vastakkaiseksi asettamat dynaamiset käsitteet muuttuvat täysin epäinnovatiivisiksi manageriaalisiksi fraaseiksi tai kaiken luovuuden tukahduttavan laskennallisen tehostamisrationaalisuuden keppihevosiksi.

On myös ironista, että pitkän aikavälin kehitystä ja odottamattomuuden merkitystä korostava Schumpeter, joka puolusti aina kaikista käytännöllisistä poliittisista ja taloudellisista intresseistä vapaata teorian, tutkimuksen ja tieteen itsensä, loistoa kummitelee nyt erilaisten innovaatiohankkeiden taustalla, joissa Schumpeterin intohimoisesti rakastama oppineisuus ja tutkimus halutaan uhrata lyhytnäköisille poliittis-taloudellisille hyötyintresseille.³ Schumpeterille juuri tällainen taloustieteen käytännöllisten kysymysten ensisijaisuus ”työnsi taustalle sellaisen syvällisen analyysin, jolla ei ole koskaan välittömiä käytännön sovellutuksia käsiteltyihin ongelmiin, mutta joka on niin tärkeää tiedon edistymiselle.”⁴

LUOVAN RATSUMIEHEN YLÄ- JA ALAMÄET

”Innovaatioiden profeetta”⁵ oli viimeisiä henkäyksiään elävän Habsburgien keisarikunnan ”perinnötön perijä”,⁶ teatraalisia eleitä suosiva dandy, joka viljeli koko elämänsä eräänlaista konservatiivista *fin de siècle* -estetiikkaa. Tämä teknologisten innovaatioiden korostaja ei osannut ajaa autoa, ei matkustanut lentokoneissa ja käytti kerran elämänsä loppupuolella metroa väsyttyään liiaksi kävelyretkellä. Sen sijaan hän oli erinomainen ratsastaja, joka silloin kun ei saapunut paikalle ratsastusasussa, käytti yli tunnin pukeutumiseen suosien huolellisesti leikattuja pukuja ja harkittuja asukokonaisuuksia. Hän eli aina yli varo-

jensa ja näki juuri luoton olevan kapitalismin *differentia specifica*. Hän rakasti ihmisten provosoimista yhtä paljon kuin inhosi näiden pikkusieluisuutta, ja tämä *épater les bourgeois* -intoilu eristi vielä enemmän tuota ”kodiittomaksi” kosmopoliitiksi itsensä tuntenutta miestä. Hän tunsii nostalgiaa aristokratiaa kohtaan, vaikka ei koskaan todella kuulunut siihen, näki kehityksen riippuvan innovatiivisesta yrittäjyydestä, joka ei häneltä onnistunut, ja keskusteli ja työskenteli tulevaisuuden edustajiksi näkemiensä sosialistien kanssa, joiden poliittista oppia hän ankarasti vastusti.

Schumpeter oli avoin lähes kaikille ajatuksille niin kauan kuin näissä oli näkemystä yhdistettynä intohimoon ja viileän terävään analyysiin. Tällaista ajattelua Schumpeter löysi niin kanssaan samana vuonna syntyneeltä Keynesiltä kuin myös tuona vuonna kuolleelta Marxilta. Kummallakin oli Schumpeterin tavoin varhaiskypsä näkemys, jota he pyrkivät sittemmin teoreettisesti syventämään. Ja vaikka Schumpeter vastusti kummankin poliittista sanomaa, tämä Galbraithin vuosisadan sofistikoitumiseksi konservatiiviksi kuvailema mies piti enemmän älykkäistä marxilaisista tai keynesiläisistä kun typeristä konservatiiveista todeten, että kuunnellessaan hänen omaa poliittista suuntaansa ajavien ihmisten argumentointia, hän usein alkoi epäillä sen pätevyyttä. Hän halveksi ainoastaan latteaa pikkuporvarillisuutta. ”Tunnustan että harva asia ärsyttää minua niin kuin viktoriaanisen moraalin saarnaaminen maustettuna benthamilaisuudella, tuo keskiluokan arvojen saarna, joka ei tunne loistoa eikä intohimoa.”⁷

Loisto ja intohimot olivat elämän suola Schumpeterille, joka useasti toistetun lausuman mukaan kertoi myöhemmin Harvardin opiskelijoilleen: ”Nuorena asetin itselleni kolme päämäärää elämässä. Halusin tulla Wienin parhaaksi rakastajaksi, Itävallan taitavimmaksi ratsastajaksi ja maailman merkittävimmäksi taloustieteilijäksi ... Valitettavasti saavutin näistä ainoastaan

kaksi.⁸ Kaikkien eteen hän kuitenkin teki töitä harjoittaen niin ratsastus- kuin rakastelutaitojaan, mutta ennen kaikkea painutuen lähes kaikkeen olemassa olevaan taloustieteelliseen ajatteluun. Schumpeterin postuumi yli 800 000 sanan järkäle ”Taloudellisen analyysin historia” (1954) onkin edelleen laajin ja kunnianhimoisin länsimaisten talousajattelun historiallinen esittely.⁹ Elämänsä aikana tämä kiihkeä mies kirjoitti tuhansia sivuja viileää talousanalyysia,¹⁰ tosin valittaen etteivät intohimot (naiset, taide, hevoset, filosofia, politiikka, matkustelu ja bisnes, tässä järjestyksessä) olleet sallineet hänen työstää sitä enemmän.¹¹ Robert Allen on kuvannut tuota ”ulkoisesti iloista ja sisäisesti masentunutta”¹² miestä maanisen kunnianhimoiseksi ja depressiivisen itsekriittiseksi. Tämä osallistui vuorotellen näyttävästi sosiaaliin rientoihin ja vetäytyi sitten erakkomaiseen ankaraan tutkimus- ja kirjoitus-työhön. Lopulta naiset aina pelastivat hänet lopulliselta itsetuhoon vajoamiselta.

Schumpeterin oma ylä- ja alamäkeä kulkeva elämä ei ollutkaan koskaan vakaata tuotannon ja kulutuksen kiertoa tai tasapainoista tarpeiden tyydytystä vaan eteni jatkuvien muutosten, vanhan tuhoutumisen ja suurten kriisien kautta, samoin kuin hänen analysoimansa maanisista ja depressiivisistä kausista kärsivä luovan tuhon kapitalismi. Tuo kapitalismin ”maanis-depressiivisyys” oli kuitenkin Schumpeterille sen luovuuden lähde, kunhan se ei vain päätenyt finanssikapitalismin maanisen luototuksen täydelliseen psykoosiin eli kaiken todellisuuden tajun menettämiseen. Tämä vaara piili Schumpeterin mukaan ennen kaikkea kaupallisten pankkien luotottaessa liian maanisesti suurta määrää kotitalouksia.¹³

NUOREN MIEHEN LUOVA KIITOLAUKKA

Kuten Raimo Lovio toteaa tässä lehdessä Schumpeterin elämää tarkemmin kartoittavassa artikkelissa, sai Jozsi-pojan elämä

heti alusta äkillisen kääntein isän kuollessa.¹⁴ Voimakastahtoisen äidin investoinnit ainoaan poikaansa käänsivät kuitenkin alun kriisiin hurjaksi noususuhdanteeksi. Aristokratian viimeisessä eurooppalaisessa linnakkeessa äiti nai 30 vuotta vanhemman kenttämarsalkka-vanhanpojan, ja tällä ”luotolla” Jozsi pääsi herrasmiesratsastajia antiikin filosofiassa kasvattavaan Maria Teresan ritariakatemiaan (*Ritterakademie*). Tuo luotto avasi myös ovet Wienin yliopistoon, jossa oikeustiedettä opiskellut nuori mies kiinnostui ensin taloushistoriasta ja sitten talouden tilastollisesta analyysistä pyrkien lopulta kehittämään omaa talusteoriaa. Legendaarisissa Böhmer-Bawerkin Marx-seminaareissa hän seurasi esteettis-ironisella etäisyydellä sanallisten kalpojen heilutusta Marxia kritisoivan opettajansa, johtaviksi austromarxilaisiksi sittemmin tulneiden ystäviensä¹⁵ ja Ludwig von Misesin tapaisen austroliberalistien välillä. Omaan ajatteluunsa hän yhdisti sekä marxilaisia että marginalistisia kumouksellisia pohdintoja.¹⁶

Nuorella ratsumiehellä olikin suuri kiihko laukata maailmanmaineeseen, ja hän päätti valita talusteorian laukkaradakseen aloittaen kiertämällä ympäri Eurooppaa eräänlaisena vapaana herrasmiestutkijana ja tutustuen henkilökohtaisesti aikansa merkittävimpiin taloustieteilijöihin. Englannissa hän kiisteli aamiaispöydässä Marshallin kanssa puolustaen omaa *l'art pour l'art* -näkemystään taloustieteestä, istui opiskelemassa Marxin tuolilla British Museumissa ja ratsasti omalla hevosellaan Hyde Parkissa. Hän työskenteli päivät ja yöt, mutta osallistui siinä välissä ihailemansa brittiläisen yläluokan seurapiireihin ja nai sieltä 12 vuotta itseään vanhemman seikkailijattaren, jonka kanssa matkasi Kairoon. Siellä nuori lakimies hoiti niin menestyksekkäästi egyptiläisen prinsessan raha-asioita, että saattoi ostaa omaa nimeään kantavan kilpahevosen, samalla kun kirjoitti talousopintojensa perustalta 625-sivuiseksi kasvaneen esityksen teoreettisen taloustieteen olemuksesta.¹⁷ Heti esipuheessa nuori

Schumpeter teki selväksi, ettei hän ollut kiinnostunut käytännön politiikasta, johon taloustiede oli erityisesti Saksassa vahvasti sidottu vaan pyrki käsittelemään puhtaan talousteorian ongelmaa.¹⁸ Niinpä kun Schumpeter teoksessa kehittää metodologisen individualismin käsitteen puolustaakseen aikaisemmin atomismina tunnettua yksilöstä lähtevää taloustieteellisestä teoretisointia, hän korostaa juuri sen hyvin rajoitettua ja talusteoreettista metodologista määrittystä erossa kaikesta poliittisesta individualismista tai yleensä sosiologisesta analyysistä. ”Se tarkoittaa ainoastaan, että kuvattaessa tiettyjä taloudellisia suhteita lähdetään liikkeelle yksilöstä.”¹⁹ Vaikka termistä tuli sittemmin nimi yleiselle individualistiselle yhteiskuntateoreettiselle oppisuuntaukselle, sen kehittäjälle kyse oli vain erittäin rajatusta metodista taloustieteen sisällä, jota hän ei itse juurikaan käyttänyt. Teoksen tarkoitus oli myös karauttaa lopullisesti pois historian ja teorian vastakkain asettaneen metodistaistelun (*Methodenstreit*) kentältä. Tosin sen yleissävy oli ennen kaikkea usklassista teoretisointia historialliselle koulukunnalle puolustava, ja se muodostikin keskeisen osan marginalisteille, Böhm-Bawerille ja Wieserille, tehtyä habilitaatiota.

Tyytyväiset tarkastajat järjestivätkin Schumpeterille apulaisprofessorin Czeronovitsin mitättömästä provinssiyliopistosta, jossa wieniläinen keikari viihtyi kuitenkin hyvin harrastaen kolmea intohimoaan. Hän kerskui paikallisten naisten seksuaalisesta edistyskäsityksestä, saapui tiedekuntaan suoraan hevostalleilta ratsastusasussa ja joutui taloustieteen kirjoja opiskelijoilta pantanneen kirjastonhoitajan kanssa asiasta kaksintaisteluun. Siinä sivussa hän kirjoitti talouden kehitystä koskevan läpimurtoteoksensa, jossa hän esitti tuon kehityksen etenevän tasaisen kasvun sijaan kumouksellisina läpimurtoina ja samalla mursi talouden kiertokululle perustavan talousteorian dynaamisen innovaation käsitteellä.²⁰

Schumpeterin mukaan innovaatioissa on

keksintöjen sijaan kyse ”uusien yhdistelmien” täytäntöönpanosta, eikä Schumpeter itsekään varsinaisesti ”keksinyt” mitään uutta, vaan yhdisteli jo ilmassa olleita analyyseja uudeksi teoreettisesti yhdistelmäksi. Hänen opettajansa Friedrich von Wieser oli jo korostanut luennoillaan sankarillisten ja lahjakkaiden innovaattoreiden merkitystä puhuen näistä johtajina (*führer*), pioneereina tai uudistajina (*neuerer*).²¹ Mutta myös Wieserin teoreettinen verivihollinen metodikiistassa, Gustav von Schmoller, lähti kapitalismin analyysissään johtajuudesta, ja yleisesti johtajuuden *führer*-teema olikin lähes yhtä pop 1900-luvun alun saksalaisella kulttuurialueella kun 2000-luvun Suomessa.

Schumpeterille kapitalismin dynaamisen muutoksen taustalla on juuri erityinen ”tuotantovälineitä uusiin kanaviin ohjaava”²² johtaja, jota tämä nimittää termillä yrittäjä. ”Me kutsumme *yritykseksi* uusien yhdistelmien toteuttamista; yksilöitä, joiden tehtävä tämä on, me kutsumme *yrittäjiksi*.”²³ Kyse ei ole siis kenestä tahansa yrittäjistä tai talousjohtajasta vaan juuri tuota erityistä tehtävää toteuttavasta hahmosta. On erotettava ”pelkät managerit ja yrittäjät.”²⁴ Edelliset kuuluvat staattis-hedonististen motiivien ohjaamaan yhteiskunnan yleisen talouden kierron tilaan, jälkimmäiset taas ovat juuri laskelmoivasta liikkeenjohdosta erottuvia varsinaisia dynaamis-energeettistä luovaa impulssia ilmaisevia johtajia.²⁵ Tässä teko määrittää identiteetin eikä identiteetti tekoa. ”Jokainen on yrittäjä, pelkästään kun hän todella toteuttaa uusia yhdistelmiä”, ja hän menettää tämän luonteensa heti, kun on rakentanut bisneksensä ja asettuu hoitamaan sitä samalla tavoin kuin muutkin hoitavat bisneksiään.”²⁶ Kyse ei siis ole saavutetusta asemasta vaan luovasta toimesta. ”Yrittäjyys ei ole ammatti eikä pääsääntöisesti kestävä asema.”²⁷

Teon innovatiivisuuden kriteeri on juuri annetun rutiinin rikkominen, ja tämän rikkomisen toimeenpanoon tarvitaan johtaja: ”Taloudellisessa elämässä jokainen

askel ulos rutiinin rajoista on vaikea ja vaatii uuden elementin. Tämä elementti muodostaa johtajuuden.²⁸ Johtajuuden ”tehtävänä ei ole löytää tai luoda uusia mahdollisuuksia. Ne ovat aina läsnä, kaikenlaisten ihmisten kasaamana runsautena.”²⁹ Johtajan tehtävänä on noiden mahdollisuuksien toimeenpano, ”jota ilman mahdollisuudet ovat kuolleita”.³⁰

Weberille, joka etsi kapitalistisen hengen inkarnaatiota Benjamin Franklinista, tuon hengen tuonpuoleisuus (*Transzendenten*) ja irrationaalisuus (*Irrationales*) puhtaasti maallisen hedonistisen tarpeentyydytyksen näkökulmasta tarvitsi selittäjäksi uskonnollisen jäänteen.³¹ Schumpeterille kapitalismin dynaamista henkeä ei edustanut kelvollisuus (*Tüchtigkeit*), joka oli Weberin mukaan ”Franklinin moraalinen todellinen a ja o”,³² vaan kelvolliseksi katsotut tavat ylittävä intohimoinen yrittäjähenki (*unternehmergeist*). Myös yrittäjähengen käytös on hedonistiselta kannalta ”irrationaalista”³³ ja ”missään nimessä häntä luonnehtiva motivaatio ei ole hedonistinen.”³⁴ Selittäjänä ei ole kuinkaan kristillisen uskon jäännös, vaan enemmän jäännös homeerisesta sankaruudesta ja feodaalisesta herruudesta, vaikkakin jo porvarillisena ja ilman näihin kuuluvaa sankaruuden loistoa. Motiivina voi olla ”yksityisen kuningaskunnan” perustaminen, ja ”teollinen ja kaupallinen menestys on modernille ihmiselle lähes ainoa mahdollisuus päästä lähelle keskiaikaista linna-herruutta”.³⁵ Motiivina voi olla myös ”tahto valloittaa, impulssi taistella, todistaa itsensä toisia suuremmaksi”,³⁶ ja tässä suhteessa yrittäminen tulee lähelle urheilua ”finanssikilpailuna tai paremminkin nyrkkeilyotteluna”.³⁷ Kolmantena tulee kuitenkin kaikkein epähedonistisin motiivi, eräänlainen nietzscheläinen puhdas ”ilo luoda, saada asiansa tehdyksi tai puhtaasti käyttää omaa energiaansa ja nerokkuuttaan”.³⁸ Tämä ”hahmo etsii vaikeuksia, muuttuu muuttuakseen, ilahtuu yrityksistä”.³⁹ Taloutta eteenpäin vievä voima ei ole halujaan talouden kiertokulussa laskelmoiva *homo economi-*

cus vaan tuon kierron rikkova intuitiivinen *homo innovatus*. Tätä taas eivät ohjaa niinkään modernin taloussubjektin halut ja tarpeet vaan vanhanajan sankarin passiot, joita juuri modernin talouden paradigmatulleet intressit kutsuttiin Hirshmannin mukaan alun perin kesyttämään.⁴⁰ Nuoren Schumpeterin *homo innovatus* luo ilosta ja pakosta, koska ei voi tehdä muuta ja lopettaa toimintansa vasta passion laimennuttua.

Innovatiivinen talousteoreetikko nimettiin 29-vuotiaana keisarikunnan nuorimmaksi kansantaloustieteen täydeksi professoriksi Granziin. Saatuaan valmiiksi vielä Max Weberin tilaaman talousteorian historian oli juuri kolmenkymppin rajapyykin ylittänyt nuorukainen kolmessa esikoisteoksessaan selvittänyt talousteorian staatitiset perusteet, esittänyt ne kyseenalaistavan uuden dynaamisen perustan ja kirjoittanut talousteorian historian. Schumpeter nimitettiin ihmisen kolmatta vuosikymmentä ”pyhän hedelmällisyyden ajaksi, jolloin jokainen ajattelija luo sen mitä tämän on sittemmin työstävä.”⁴¹ Tähän loppui myös Schumpeterin kiihkeän laukan ”pyhä hedelmällisyys” ja loppuelämänsä hän lähinnä työsti teoreettisesti nuoruuden intuitioitaan. Tosin nuoruuden puhtaan talousteorian passion laimennettua mies nousi hetkeksi ja huonommalla menestyksellä myös politiikan ja bisneksen satulaan.

SURULLISEN HAHMON RITARI

Huolimatta taistelevan intohimon korostuksesta, Schumpeter ei ollut sotaintoilija eikä Nietzschen tavoin kestänyt saksalaista sotaisaa nationalistista oluttupa-mentaliteettia. Sodan lähestyessä hän oli Englannin puolella ja näki Itävallan ja Saksan lähentymisessä vaaran ”preussilais-luterilais-militaristisesta Keski-Euroopasta, joka tulisi tästä lähtien kohtaamaan muun maailman kuin saalistava eläin”.⁴² Ensimmäinen maailmansota luhistikin Itävalta-Unkarin keisarikunnan. Sodan jälkeen aluksi konservatiivien neuvonantajana toiminut nuori

mies löysi yllättäen itsensä Berliinistä Karl Kautskyn johtamasta sosialisointikomisios- ta yhdessä marxilaisten opiskelutovereidensa Otto Bauerin ja Rudolf Hilferdingin kanssa. Sosiaalidemokraattien voittaessa vaalit Itävallassa hän tuli ulkoministeriksi nousseen sosialisti ystävänsä Otto Bauerin vetämänä täyttämään ”teknisen” ministerin paikkaa Karl Rennerin hallituksen valtiovarainministerinä (*Staatssekretär für Finanzen*) hävityn sodan katastrofaalisessa taloustilanteessa. Vahvaa kerralla kannettavaa pääomaveroa sotavelkojen budjettivajetta paikkaamaan suosittanut ja aluksi jopa suhteellisen vahvaa sosialisointia hätättilassa kannattanut Schumpeter oli saanut aluksi sekä koko talouden sosialisointia ajaneiden sosialistien sekä myös erilaisia sosialisointitoimia kannattaneiden konservatiivien tuen. Pian hän kääntyi perumaan puheitaan ja korostamaan yhä enemmän ulkomaalaisten investointien houkutusta eikä koskaan edes päässyt toteuttamaan varsinaista suunnitelmaansa. Hyperinflaation oloissa hänestä tuli kenties epäsuosituin ihminen Itävallassa, mies jonka kolminaista – ”konservatiivista, liberaalia ja vasemmistolaisista” – sielua oli pilkattu lehdistössä alusta asti ja jonka silkkipaidat ja kilpahevokset eivät suinkaan lisänneet luottamusta sosialistien aluksi tukemaan valtiovarainministeriin leivän puutteesta kärsivässä uudessa tasavallassa.⁴³ Tähän lopui myös Schumpeterin uskomaton noususuhdanne, ja menetettyään sekä sosialistien että konservatiivien luottamuksen hän joutui painostettuna eroamaan nopeasti hallituksesta.⁴⁴ Pudottuaan politiikan satulasta, hän siteerasi usein lausetta *Mundus regitur parva sapientia* ja kirjoitti myöhemmin päiväkirjaansa. ”Poliitikot ovat kuin huonoja hevosemiehiä, jotka ovat niin keskittyneet pysymään satulassa, etteivät välitä minne ovat menossa.”⁴⁵

Hän ei kuitenkaan palannut akateemiseen työhön vaan jatkoi myöhemmin ”tuhlauksen vuosiksi” nimittämiään seikkailuja tällä kertaa bisnes-passioiden parissa. Hän päätti jäädä juhlimaan Wieniin ja tulla

rikkaaksi toimimalla uusien innovaatioiden luottottajana. Saatuaan ”hallituskavereiltaan” lisenssin pankin pyörittämiseen hän yhdisti voimansa vaikeuksiin joutuneen Wienin vanhimman liikepankin Biederman Bankin kanssa. Hetken hän eli jälleen loisteliaasti kilpa- ja ratsuhevosen omistavana wieniläisenä taiteenharrastajana ja naistenmiehenä, mutta pörssiromahduksen kaataessa monta hänen rahoittamaansa yritystä Schumpeter ei menettänyt ainoastaan koko omaisuuttaan vaan joutui velkoihin henkilökohtaisista luototuksistaan, joita ritarillisesti maksoi useat vuodet takaisin.

Työtön ja velkainen häntäheikki löysi nyt kuitenkin elämälleen vielä yhden uuden pakottavan intohimon rakastuessaan silmittömästi itseään 25 vuotta nuorempaan entisen portinvartijansa tyttäreeseen Annie, Anna, Reisingeriin. Koulutettuaan alaluokasta löytämänsä intohimoa yläluokan kouluissa hän vei Annan vihille johtavan oikeuspositivistin Hans Kelsenin toimiessa sulhaspoikana ja halusi nyt perustaa perheen. Elannon tarjosi professuuri Bonnin yliopistossa, jossa opetti myös Kelsenin suuri teoreettinen kiistakumppani, Carl Schmitt. Schmittin käsitys normin rikkovasta päätöksestä onkin analoginen Schumpeterin rutiinin rikkovalle innovaatiolle, ja kollegoina Schumpeter ja Schmitt vaihtoivat ajatuksiaan myös ajankohtaisesta Weimarin parlamentaarista kriisistä. Tosin yhteinen tausta heidän usein verratuille näkemyksilleen demokratiasta löytyy enemmän Max Weberistä ja Vilfredo Paretoista.⁴⁶

Uusi intohimo perheeseen ei kuitenkaan tuonut uutta nousukautta vaan päinvastoin perheidylli sortui hetkessä, kun vähän äidin kuoleman jälkeen Anna menehtyi lapsivuoteelle ja vastasyntynyt poika eli vain neljä tuntia tätä kauemmin. Ratsastaja näytti suistuneen lopullisesti elämän satulasta. ”Kaikki riippuu nyt kyvystäni työskennellä, jos niin, kone jatkaa kulkuaan, vaikka henkilökohtainen elämäni on ohi.”⁴⁷ Maahan lyöty mies kopioi koko loppuelämänsä Annan päiväkirjaa ja har-

joitti erilaisista riiteistä koostuvaa äidilleen ja Annalla omistettua pupuseni- tai *Hansen*-kulttia sekä anoi yksityisiltä pyhimyksiltään voimaa työskennellä: ”Oi Äiti ja Rakastajani, auttakaa minua.”⁴⁸ Schumpeter ei koskaan selvinnyt vuoden 1926 romahduksesta, vaikka jatkoi ratsastamista ja rakastamista ja solmi vielä kolmannen avioliiton tällä kertaa taloustieteilijän ja itseään paremman matemaatikon, Elisabeth Boodyn kanssa, joka ei ainoastaan pitänyt miestänsä työkykyisenä vaan myös toimitti tämän viimeiset kirjoitukset.

Schumpeter keskittyi enää vain työstämään nuoruutensa intohimoa, talousteoriansa, vaikka masennuksessa usein tuhosikin kaiken kirjoittamansa. Hänen ajattelunsa oli saanut alusta asti vastakäikua Japanissa, joka sittemmin onkin ollut talouspolitiikkansa osalta ”schumpeterilaisin” maa, sekä Yhdysvalloista, jonka dynaaminen suurbisnes näytti sopivan Schumpeterin analyysiin. Lopulta henkisesti aina eurooppalaiseksi itsensä tuntenut Schumpeter siirtyi kuitenkin uudelle mantereelle opettamaan elämänsä 15 viimeistä vuotta taloustiedettä Harvardissa. Vaikka hän tunsi olevansa siellä lukittu keskiluokkaisten keskinkertaisuutta suosivien ”professoreiden apinahäkkiin”, hän rakasti opettamista ja saapui teatraalisesti ja ilman muistiinpanoja luentosaleihin kaatamaan valtaisan määrän informaatiota opiskelijoiden päähän, jotka vuorostaan joko vihasivat tai rakastivat häntä. Huolimatta valtaisasta opetustaakastaan ja opiskelijoille antamastaan ajastaan hän ehti julkaista vuonna 1939 pääteoksenaan pitämänsä teoreettisen, historiallisen ja tilastollisen analyysin kapitalistisesta prosessista.⁴⁹ Schumpeterin närkästykseksi se jäi täysin Keynesin kolme vuotta aikaisemmin julkaiseman ”Työllisyyden, koron ja rahan yleinen teoria” -teoksen varjoon, jota Schumpeter arvioi sarkastisen kriittisesti huomioiden sen tietyt ansiot verrattuna uusklassiseen kysymyksenasetteluun, mutta nähden sen tästä huolimatta perustuvan pohjimmiltaan edelleen epädynaamiseen ja staattiseen näke-

mykseen taloudesta. Paljon enemmän huomiota osakseen sai kuitenkin pieni 400-sivuinen populaariteos, jonka Schumpeter kirjoitti vapaa-ajan hankkeena rentoutuakseen suurteoksensa vaatimasta työstä.⁵⁰ Tuosta ”sosialismia” käsittelevästä kirjasta tuli kylmän sodan kynnyksellä myyntimenetys. Tosin sosialismin analyysin sijaan kirja on varsinaisesti kuuluisa juuri kapitalismin muutoksen kuvaamisesta luovan tuhon kielikuvalla.

KEVYTTÄ RAVIA KOULURATSASTAJIEN MANEESISSA

Taloustieteilijänä Schumpeter oli yksinäinen ratsumies, joka ei uskonut koulukuntiin. ”Todellisessa talousteoriassa ei ole sellaisia asioita kuin ”koulukunnat” tai periaatteelliset erot, ja ainoa perustava juopa modernissa taloustieteessä on hyvän ja huonon työn välillä.”⁵¹ Hän ei itse koskaan halunnut perustaa koulukuntaa eikä edes luennoinut opiskelijoilleen omista teorioistaan, vaikka olikin hieman katkera kilpailijalleen Keynesille tämän johtajuusominaisuuksista, jotka näki itseltään puuttuvan.

Schumpeterin ajattelun on usein nähty olleen erityinen sekoitus uusklassista ja historiallista koulukuntaa tai jopa eklektis-kitsofreeninen sekoitus näiden eri edustajien ajatuksista. Todellisuudessa Schumpeter teoretisoi järjestelmällisesti omaa näkemystään pyrkien yhdistämään toimivia elementtejä kaikesta taloustieteellisestä ajattelusta. Hän ylisti niin opettajinaan toimineita marginalisteja kuin myös historiallisen koulukunnan edustajia, jonka niin sanotun nuorimman polven, Max Weberin, Werner Sombartin ja Arthur Spiethoffin kanssa hän työskenteli ja toimitti *Archiv für Sozialwissenschaft und Sozialpolitik* -lehteä.

Metodikiistan hän näki paljolti ”kahden erilaisen mentaliteetin taistona hallinnasta ja kyynäritilasta [...] monia herkkähipiäisiä mieliä koskettaneena taisteluhuutona, joka synnytti enemmän tiettyjä ideoita ja tuntei-

ta kuin käsitteli argumentteja”.⁵² Schumpeterin mukaan ”tiede oli kaikkina aikoina ja kaikissa maissa sisältänyt historiallisia ja teoreettisia elementtejä ja kummallakin oli osansa töissä, jotka pyrkivät kuvaamaan koko tieteen alaa erityisten kysymysten sijasta”.⁵³ Sinänsä kiista oli ymmärrettävä, sillä ensin vallassa ollut historiallinen koulu oli lähes sulkenut kaiken teoreettisen spekulatiivisen historiallisen kuvauksen ulkopuolelle, mutta Schumpeter myös pahoitteli sittemmin tapahtunutta liikettä toiseen suuntaan, jossa abstraktien teorioiden nimissä talouden historiallisuus unohdettiin. Talousteoreetikoksi saattoi tosin tulla ilman historiallista aistia, mutta ei varsinaiseksi taloustieteilijäksi.

Schumpeter suhtautuikin taloustieteen eräänlaisena kokonaisvaltaisena yhteiskuntataloutena (*Sozialökonomik*)⁵⁴ tai taloudellisena analyysinä, johon kuului niin talousteoria, taloushistoria, tilastotiede kuin myös taloussosiologia.⁵⁵ Hän ei kuitenkaan halunnut sekoittaa näitä suoraan vaan korosti niiden kysymyksenasettelujen tiettyä autonomisuutta samalla muistuttaen kokonaisvaltaisen taloustieteen tarpeesta. Hän kirjoitti ensimmäisen artikkelinsa puolustaakseen matemaattisten menetelmien käyttöä toivoen niistä apua talousteorian puhtaaseen teoriaan ja viimeisen taas historiallisen analyysin tärkeydestä suhdanvaihteluissa. Hän reflektoi jatkuvasti metodologisia kysymyksiä, mutta hylkäsi absoluuttisen metodismin ja inhosi yhteiskunta- ja taloustieteilijöiden lapsellisia metodologiataisteluita. ”Milloin vihdoon koittaa päivä jolloin kaikki ymmärtävät, että tosiasioiden valtamereillä on lukemattomia erilaisia puolia, jotka vaativat lukemattomia erilaisia lähestymistapoja.”⁵⁶ Uusklassisten teoreetikoiden ongelma oli näiden epistemologisessa lapsellisuudessa, jonka vuoksi he sekoittivat ideaalimallit ja teoriat tosiasioiden valtamereen, kun taas historiallisten tosiasioiden valtamerta tarkasti kuvaavien historiallisten taloustieteilijöiden ongelma oli kyvyttömyys spekuloida teoreettisesti tuon valtameren virtauksista. ”Yh-

teiskunnallinen prosessi on todellisuudessa jakamaton kokonaisuus. Tutkijan luokitteleva käsi erottelee keinotekoisesti sen suuresta virrasta taloudellisia tosiasioita.”⁵⁷ Schumpeter olikin samoilla linjoilla Weberin kanssa korostaen taloustieteellisten teoretisointien idealistista ja konstruoitua, mutta silti heuristista luonnetta. Hän myös puolusti Weberin arvovapausteesiä kiistäen talousteorian suoran poliittisen käytön. Weber oli kuitenkin Schumpeterille ”ennen kaikkea sosiologi” ja ”taloustieteilijä ainoastaan epäsuorasti ja toissijaisesti”,⁵⁸ kun taas itseään Schumpeter piti talousteoreetikkona ja sosiologina vain toissijaisesti. Vaikka taloustiede kokonaisuudessaan onkin Schumpeterille erottamaton historiallisesta ja sosiologisesta analyysistä niin talousteoriaa voidaan rakentaa puhtaasti taloudellisten oletusten ja taloudellisen analyysin varaan.

Merkittävämpänä puhtaana talousteoreetikona Schumpeter taas piti miestä, jonka teorian hän itse asiassa kyseenalaisti perustavana näkemyksenä taloudesta. Schumpeterille Leon Walrasin yleinen tasapainoteoria on ”mahtava teoria, jonka kristallinkirkas ajattelutapa on valaissut puhtaasti taloudellisten rakenteiden suhteita yhden perustavan periaatteen valolla”.⁵⁹ Walrasin ylistys perustui kuitenkin jo hänen Walrasille viemässään esikoisteoksessaan korostamaansa eroon staattisen ja dynaamisen näkemyksen välillä: ”Esitekseeni perustuu staattisen ja dynaamisen perustavaan erotteluun taloustieteessä [...] Dynamismi’ eroaa ’staattisuudesta’ kaikissa suhteissa, niin metodiltaan kun sisällöltään.”⁶⁰ Uusklassismin ja etenkin Walrasin ansio oli talouden kiertokulun tasapainon teoretisoinnissa, ja vaikka sen kuvaus tästä oli fiktio, jota ei tullut naivistisesti sekoittaa todellisuuteen, niin se kuvasi hyvin talouden itsenäisiä lakeja tietyn tasapainotilan ehdoissa. Tuo kierron tasapaino ei kuitenkaan kuvannut kapitalista taloutta tai sen aktuaalista historiallista dynamiikkaa. Walrasin puhdas teoria näki taloudellisen elämän olemukseltaan passiivisena. Se ainoastaan sopeutui sille ulkopuolisiin luon-

nollisiin ja yhteiskunnallisiin vaikutuksiin. ”Tunsin erittäin vahvasti, että tämä oli väärin ja että taloudellisessa järjestelmässä olisi energian lähde, joka itsessään rikkoisi jokaisen mahdollisesti saavutettavan tasapainon. Jos näin on, niin sitten on oltava taloudellisen muutoksen puhtaasti taloudellinen teoria, joka ei tukeudu vain taloudellista järjestelmää tasapainotilasta toiseen työntäviin ulkoisiin tekijöihin. Olen yrittänyt rakentaa tuolloista teoriaa ja uskon nyt kuten silloinkin, että se auttaa meitä ymmärtämään kapitalismin taisteluja ja vastoinkäymisiä.”⁶¹

Schumpeter halusi siis olla eräänlainen endogeenisen dynaamisen teorian Walras ja kehittää talusteoriaa, jossa muutokset eivät selittyisi vain ulkoisten tekijöiden tai talouden sosiologian tai historian avulla, vaan jossa talusteoria itsessään sisältäisi taloudellisen muutoksen elementin. Tuon näkemyksen periaate ei olisi talouden tasapaino vaan luova tuho, eikä sen ituja löytynyt porvarillisilta taloustieteilijöiltä vaan näiden kriitikolta Marxilta: ”Tämä idea ja sen päämäärä ovat täysin samat kuin Karl Marxin taloudellisten opetusten ideat ja päämäärät. Itse asiassa se mikä erottaa hänet oman aikansa ja häntä edeltävistä taloustieteilijöistä oli juuri näkemys taloudellisesta evoluutiosta taloudellisen järjestelmän itsensä synnyttämänä erillisenä prosessina.”⁶²

KAPITALISMIN ESTELAUKKA

Schumpeterin mukaan Marxilla oli enemmän sekä historiallista havaintokykyä että tästä abstrahoivaa teoreettista kuvittelukykyä kuin porvarillisilla taloustieteilijöillä, jotka eläessään keskellä teollisen mullistuksen alkua saattoivat havaita vain elämän perustavan niukkuuden ja kuvitella teoreettisesti turvallisen tasapainon. Schumpeter arvostikin Marxissa juuri itsessään näkemiään piirteitä: ”laajaa oppineisuutta, rohkeutta spekuloida ja avoimuutta dynaamiselle näkemykselle.”⁶³ Adam Smithin ”tervettä järkeä”, joka ”ei koskaan ylittänyt

edes kaikkein hidasälyisimpien lukijoidensa älynlahjoja”,⁶⁴ hän ei nähnyt rajoja rikkovana muuten kuin tämän merkantilismin rajoja rikkovan vapaakauppapolitiikan osalta. Talusteoreettisesti *Kansojen varallisuus* ei kuitenkaan sisältänyt ”yhtäkään analyttistä ideaa, periaatetta tai metodia, joka olisi ollut täysin uusi vuonna 1776”.⁶⁵ Teoksen laiha innovatiivisuus oli kuitenkin skottiprofessorin työläässä ja latteassa aikakauden ajatusten yhdistelyssä, ja juuri tämän ”epänerous” teki hänestä laajasti ymmärretyn ja vakavasti otetun intohimottoman opettajan.⁶⁶ Tällaista intohimotonta käsitystä ihmisluonnosta saattoikin odottaa mieheltä ”jonka elämässä yhdelläkään naisella, äitiä lukuun ottamatta ei ollut mitään roolia”.⁶⁷

Schumpeter ei silti tuntenut minkäänlaisia marxilaisia poliittisia intohimoja ja piti marxilaista politiikkaa lähinnä massojen uskontona. Mutta vaikka taloustieteilijänä Marx kehittyi Schumpeterin mukaan vasta myöhään eikä huolimatta suuresta oppineisuudestaan päässyt Ricardosta eteenpäin, oli tämän vahvuus jo *Kommunistisessa manifestissa* ilmaantuneessa taloudellisessa historiantulkinnassa. Siinä Marx ja Engels ylistävät kapitalismia enemmän ja oikeammin kuin Adam Smith tai yksikään porvarillinen taloustieteilijä.⁶⁸ Manifestin porvaristo kun ei ole tasapainoinen pikkuporvari vaan tuotantorakennetta jatkuvasti mullistava dynaaminen voima:

Porvaristo on ensi kerran osoittanut, mitä ihmisten toiminta voi saada aikaan. Se on tehnyt kokonaan toisenlaisia ihmetöitä kuin mitä ovat Egyptin pyramidit, Rooman vesijohdot ja goottilaiset tuomiokirkot; se on pannut toimeen kokonaan toisenlaisia retkiä kuin kansainvaellukset ja ristiretket. Porvaristo ei voi tulla toimeen suorittamatta jatkuvasti mullistuksia tuotantovälineissä, siis tuotantosuhteissa ja niin ollen kaikissa yhteiskunnallisissa suhteissa [...] Jatkuvat mullistukset tuotannossa, kaikkien yhteiskunnallisten olojen alituinen järkkäminen, iänikuinen epävarmuus ja liikkeellä oleminen erottavat porvariston aikakauden kaikista muista.

Kaikki piintyneet, ruostuneet suhteet ja niihin liittyvät vanhastaan arvossa pidetyt käsitykset ja katsantokannat menevät hajalle, kaikki vastamuodostuneet vanhenevat ennen kuin ehtivät luutua, kaikki säätyperäinen ja pysyväinen haihtuu pois, kaikki pyhä häväistään, ja ihmisten on lopulta pakko katsella asemaansa elämässä ja keskinäisiä suhteitaan avoimin silmin.⁶⁹

Itse asiassa koko Schumpeterin ajatus luovasta tuhosta tuotantosuhteet mullistavana ja kapitalismista kaikki säädyt ja entiset pyhydyt tuhoavana voimana on suoraan *Kommunistisesta manifestista*. Sen esittämällä dynamiikalla ei Schumpeterin mukaan ole tekemistä ympärikäännetyn hegeliläisen spekulatiivisuuden kanssa, vaan se perustuu materiaalistien historiallisten tuotantosuhteiden analyysiin, jossa yhteiskunnallisten rakenteiden ja näiden kulttuuristen lisien muutokset pyritään teoretisoimaan pelkkien taloudellisten tuotantorakenteiden muutoksien kautta. Kaikki muut yhteiskunnallisen elämän ilmiöt juontuvat tuosta ensimmäisestä liikuttajasta, ja ne eivät ole muuta kuin ”laukkaavasta hevosesta nousevaa höyryä”.⁷⁰ Konservatiivinen ratsastaja jopa väitti, että juuri tämän laukan sisäisen logiikan omalakinen analyysi teki Marxista itse asiassa vakavasti otettavan konservatiivin, sillä tuo analyysi ”sisältää kaiken fantastisesti säihkyvän rihkaman alla selvästi konservatiivisen johtopäätöksen”.⁷¹

Sen sijaan uusklassisella tasapainoajatella ei ollut tuosta laukasta tietoaakaan. Sen hevonen seisoi tallissa rehun ja lannan tasaisessa kierrossa, ellei se sitten erehtynyt luulemaan sitä vapaalla lautumella rauhallisesti märehdyväksi ja tasaiseksi lihovaksi lehmäksi, jonka mahdolliset ruuansulatusvaivat johtuvat vain vapaaseen märehkimiseen ulkoapäin puuttuvasta toiminnasta. Tämä olisi kuitenkin pelkkää talouden kasvua, ei sen varsinaista kehitystä, joka tapahtuu katkosten ja hyppyjen kautta. Schumpeterin hevonen syöksyykin ulos feodalismien linnatallista ja kirmaa läpi uu-

sien markkinapaikkojen edeten esteiden yli hyppäämällä. Kapitalistisessa kehityksessä ei ollut kyse rauhallisesta ja kaikki mukaan ottavasta kärrymatkasta, tuosta sittemmin Fukuyaman hahmottelemasta liberaalia demokratiaa kohti ”tiellä etenevästä vankkurijonosta”, jossa ”suuri enemmistö etenee kuitenkin hitaasti kaupunkia kohti, ja useimmat pääsevät lopulta perille”.⁷² Modernissa kapitalismissa ei ajeta sen enempää vankkureilla kuin postivaunuilla. Postivaunuja lisäämällä ei synny rautatietä eikä ”postivaunujen omistaja rakenna rautateitä”.⁷³ Postivaunujen ja rautateiden omistajilla ei ole myöskään mitään yhteistä etua, sillä jälkimmäinen tuhoaa edellisen bisneksen ja asettaa sitten tilalle omansa kunnes saa vuorostaan niskaansa lentokonetehtailijan hyökkäyksen. Talousliberalismin kaikkia hyödyntävän vaihdon tai uusklassisten talusteoreetikkojen utoopisen ”täydellisen kilpailun” sijaan kapitalismissa on kyse taistelusta, mutta ei niinkään luokkataistelusta vaan aina epätäydellisillä markkinoilla käydyistä yritysten taistelusta. ”Oligopolin yleisessä tapauksessa ei itse asiassa ole lainkaan mitään määrättyä tasapainotilaa, ja sen sijaan on mahdollista, että voi olla loputon siirtojen ja vastasiirtojen ketju, määrittämätön sotatila yritysten välillä”.⁷⁴ Tässä sodassa voitot kerran keränneet ratsastajat menettävät aina lopulta päänsä ja kapitalistit pääomansa, mutta niin kauan kuin joku luotottaa uutta ratsastajaa, tämä voi ”ratsastaa luotolla menestykseen”.⁷⁵ Näin päätön ratsumies saa uuden pään ja hurja laukka voi jatkaa. ”En voi ratsastaa ainoastaan saatavalla hevoseen, mutta voin tiettyssä määrin tehdä saman asian pelkällä saatavalla rahaan kuin rahalla itsellään, eli ostaa.”⁷⁶

Marxilaiset halusivat nähdä ratsastajan välttämättä putoavan ja alkavan istuskella hevossa, mutta intohimoinen ratsastaja tiesi putoamisen kuuluvan itse ratsastuksen olemukseen, aivan kuten taantumat ja lamat eivät ole kapitalismin tuhoajia vaan tarjoavat sille virkistäviä kylmiä suihkuja.⁷⁷ Schumpeterille kapitalistisessa laukassa ei

ole itsessään ristiriitaa tai pikemminkin sen laukka etenee aina epäsuhtaisten askelten kautta, mutta silti se tulisi korvaantumaan sosialismilla. Ei siksi, että kapitalistinen järjestelmä (laukka) sinänsä oli mahdoton vaan siksi että porvarillisen kapitalistisen järjestyksen (hevosurheilun) menestys lopulta korvaa sen yhteisellä ja turvallisemmalla vielä pikkuporvarillisemmalla ja rationaalisemmalla sosialismilla (yhdessä suunniteltu kärrymatka).

KENTTÄRATSASTUKSESTA VALJAKKOAJOON

”Voiko kapitalismi selvitä?” oli Schumpeterin Washingtonissa vuonna 1936 pidetyn luennon aihe, ja hän vastasi kysymykseen heti nasevasti: ”Ei, hyvät naiset ja herrat, ei voi.”⁷⁸ Mielenpitoa tämä oli kuitenkin Schumpeterin mielestä täysin merkitykseltön ja kiinnostavia olivat ainoastaan sen perustelut. Yhteiskuntatieteet astrologiaan sekoittavat päivittelevät edelleen Schumpeterin ”väärää” ennustusta, vaikka Schumpeterin toteamassa ei ollut kyse profetiasta tai tulevaisuuden kuvasta vaan kapitalismin historiallista analyysia koskevasta kehitysdiagnoosista.⁷⁹ Se oli diagnoosi potilaan mahdollisista kuoleman merkeistä. Lääkärin ei tietenkään tarvinnut toivoa potilaan kuolemaa eikä Schumpeter sitä toivonut. Potilas saattoi myös kuolla aivan toisista syistä, esimerkiksi jäädessään auton alle vastaanotolta lähdettyään. Mutta potilas saattoi myös säilyä hengissä vielä useitakin vuosia. Schumpeter toki arvioi sen eliniän noin 50–100 kukoistavaksi vuodeksi, mutta tällainen konitohtorin ennustus on erotettava talousteoreettisen tohtorin ja sosiologisen tohtorin diagnooseista.

Talousteoreettisen tohtori Schumpeterin mukaan kapitalismi oli terve. Sen kriisit eivät olleet tappavia vaan sitä uudistavia. Kuolettava diagnoosi tuli sosiologiselta tohtorilta, ja se esitettiin juuri historiallissosiologisessa kirjassa ”Kapitalismi, sosialismi ja demokratia”. Kuten Gottfried Haberler on todennut, tuo diagnoosi oli suo-

raa jatkoa Böhm-Bawerkin Marx-seminaarien keskusteluille.⁸⁰ Seminaarin marxilaisille kapitalismi oli perustaltaan sairas, kun taas Ludwig von Misesille markkinatalous oli luonnollista terveyttä ja sosialismi sivilisaatiosairaus.⁸¹ Schumpeterille kumpikaan ei ollut itsessään sairas, mutta hän tuli marxilaisten tohtorien kanssa samaan johtopäätökseen täysin eri diagnoosin pohjalta. Schumpeterin historiallisessa dialektiikassa ”yksikään yhteiskunnallinen järjestelmä ei tule koskaan säilymään, jos sen annetaan toimia oman logiikkansa mukaan”.⁸² Kapitalismi ei myöskään kuole kriiseihinsä vaan menestykseensä. ”Itse sen menestys kaivaa maata sitä suojelevien yhteiskunnallisten instituutioiden alta ja ’väistämättä’ luo ehdot, joissa se ei voi elää ja jotka vahvasti osoittavat kohti sosialismia sen ilmeisenä perijänä.”⁸³ Ongelma ei suinkaan ole kapitalismin taloudellisessa suorituskyvyssä, joka Schumpeterin mukaan luo tehokkaasti vaurautta, vaikka hyvin epätasa-arvoisesti ja luovan tuhon kautta. Ongelma ei ole sen oligopolistisissa tai monopolistisissa käytännöissä, sillä luovassa tuhossa nämä eivät kykene tappaamaan tai tasapainottamaan kilpailua. Sekä ajatus täydellisestä kilpailusta että yhden monopolin kyvystä tukahduttaa kilpailua ovat teoreettisia ääriesimerkkejä, joita ei tavata todellisuudessa. Ongelma ei ole myöskään investointimahdollisuuksien vähenemisessä, sillä luova tuho luo aina uusia mahdollisuuksia. Kapitalismin ongelma ei ole siis marxilaisesti sen perusrakenteessa vaan päällysrakenteessa, sivilisaatiossa, jonka kapitalistinen kehitys on luonut. Ongelma on siinä rationalistisporvarillisessa yhteiskunnallisessa ympäristössä, jossa sen oma dynaaminen elämänvoima ehtyy ja josta tulee vihamielinen tuon elämänvoiman ”irrationaalisille” piirteille. Kapitalismin luova tuho tuhoaa lopulta kaikki sen omalle logiikalle ulkoiset esi-kapitalistiset instituutiot, joiden tukea se kuitenkin tarvitsee selvitäkseen.

Kapitalismin hurja laukka johtaa kauas pois feodalismista, vanhoista uskomuksista

ja tavoista, ja saapuu lopulta maailmaan, jossa päättömiä ratsumiehiä ei enää siedetä ja jossa hevonen halutaan valjastaa yhteisen hyvän palvelukseen. Kapitalismi itsessään luo kriittisen asenteen, joka lopulta kääntyy myös sitä itseään vastaan, aivan kuin se luo rationalismin, joka haluaa kesyttää siinä piilevän irrationalismin. Marxin sanoin, kaikki pyhä katoaa, myös kapitalismia tukeneiden instituutioiden pyhyys.

Vaikka kapitalismissa on kyse sisua vaativasta kilpalaukasta, ei porvarilliseen yrittäjään kuitenkaan liity enää ritarillista sankaruutta.

Menestys teollisuudessa ja kaupassa vaatii paljon sisukkuutta, kuitenkin teollinen ja kaupallinen toiminta on olemukseltaan epäsankarillista ritarillisessa merkityksessä – ei miekkojen heilutusta, ei fyysikaalista voimaa, ei mahdollisuutta laukata panssaroidulla hevosella vihollista kohti, oli tämä sitten kerettiläinen tai pakana – ja ideologia, joka ylistää taistelua taistelun vuoksi ja voittoa voiton vuoksi ymmärrettävästi vetäytyy toimistoon numerosarakkeiden joukkoon.⁸⁴

Juuri nuo numerosarakkeet ja niiden las-kennallinen ja rationalisoitu talouden tehostaminen lopulta kesyttävät kapitalismin hurjan laukan siirtäen sen ravin kautta käyntiin ja tehden siitä lopulta manageriaalisin hallinnon valvomaan valjakkoajelua, joka ei enää paljoa sosialismista eroa. Aivan kuin sotakentällä merkittävää ei ole enää ”yksilöllinen päätös ja johtavan miehen piiskaava voima – hänen aktuaalinen läsnäolonsa näyttävän hevosen selässä”,⁸⁵ vielä vähemmän näin on kapitalismin kehityksessä:

Rationalisoitu ja erikoistunut toimistotyö tule lopulta pyyhkimään pois persoonallisuuden ja laskelmoitu tulos ”vision”. Johtavalla miehellä ei ole enää mahdollisuutta heittäytyä kahinaan. Hänestä on tulos vain yksi toimistotyöntekijä muiden joukossa ja sellainen, joka voidaan vaivata korvata toisella.⁸⁶

Kapitalistiset yritykset itsessään rationalisoidessaan voiton maksimointiaan tuhoavat persoonallisen luovuuden ja managerialisoivat sen. Schumpeterille luova sysäys tulee aina ulkopäin, kaikkien instituutioiden, myös kapitalististen yritysten, ollessa ensisijaisesti aina sitä vastaan. Schumpeterille olemassa olevat yritykset eivät suinkaan ole luovia, vaan päinvastoin kiinnittyvät vakaisiin voitontavoittelun tapoihin ja keskikertaisuuksien rekrytointiin peläten kuol- lakseen kaikkea ennakoimatonta. Ainoastaan kilpailusta tuleva luova haaste, joka syntyy yleensä niiden vierestä nousevista uusista yrityksistä, voi pakottaa ne uudistumaan ja silloinkin vastentahtoisesti. Tosin kilpailun haasteen ei tarvitse olla aktuaalinen vaan kilpailutaloudessa se heiluu jatkuvasti kuin Damokleen miekka jokaisen yritysjohtajan pään päällä. Yleisesti kuitenkin luovan toiminnan vastustus on yhteiskunnallinen sääntö ja luova sysäys taas säännön rikkova poikkeus, oli kyse sitten yrityksistä, instituutioista tai ihmisistä yleensä.

Voidaan tietenkin kysyä, onko tuo poikkeus aina peräisin johtajasta tai pitääkö sen olla tälle alistainen? Walter Benjamin asetti schmittiläistä suvereenia vastaan alistettujen traditiosta nousevan historiallisen materialistin, joka ”räjäyttää rikki historian jatkumon”.⁸⁷ Schumpeterin dynaamisesta taloudesta innostuneet aikamme historialliset materialistit ovat taas asettaneet ihmisten luovan moneuden Schumpeterin kapitalistista johtajaa vastaan ja vaatineet taloudellisen innovaation vapauttamista sen alistaisuudesta tästä voitot keräävälle johtajalle.⁸⁸ Schumpeterhan itse toteaa, että luovat mahdollisuudet ovat läsnä ”kaikenlaisten ihmisten kasaamana runsautensa”.⁸⁹ Schumpeterin itsensä mukaan innovaatioiden ja niistä saatujen voittojen sosialisointi tuleekin olemaan kapitalismin synnyttämän yhteiskunnallisen rationalisoinnin vaatimus, mutta massojen mielipiteitä perustaltaan epäinnovatiivisena pitävälle snobille juuri tämä vaatimus muuttaa näkemyksellisen innovatiivisuuden rutiininomaisemmaksi massatoiminnaksi.

Toisaalta juuri kapitalistinen ihmisten rutiineihin hyökkäävä kiitolaukka irrottaa kaikki yhteiskunnalliset ryhmät paikoiltaan kääntäen ne lopulta tuhoavaa kapitalismia vastustaviksi voimiksi. Kapitalismi ”hyökkäsi käsityöläisten reservaatteihin, joissa nämä olisivat voineet pysyä hengissä loppumattomasti. Se pakotti talonpojalle kaikki varhaisen liberalismien siunaukset – vapaan ja suojattoman vuokratilan ja kaiken sen yksilöllisen nuoran, jota tämä tarvitsi hirtittääkseen itsensä.”⁹⁰ Se tuhosi vanhan feodaalihallinnon, mutta ei kykene itse poliittiseen hallintaan. Ja koska kapitalistinen yrittäjä ei enää ole kiinnostunut poliitikkasta vaan voiton maksimoinnista, jää hän suojattomaksi kaikkien kapitalismia vastustavien voimien edessä.

Kapitalismia vastustaa suurimmalla innoilla sen itsensä tukema moderni intellektuelli. ”Jos luostarilaitos synnytti intellektuellin, niin kapitalismi päästi hänet vapaaksi ja antoi hänelle kirjapainon.”⁹¹ Intellektuelli on eristetty käytännön hallinnasta, hän on ulkopuoliseksi itsensä tuntava tarkkailija, joka käyttää kirjoituksen ja puheen valtaa. Muut järjestelmät ovat aina pyrkineet pitämään intellektuellit kurissa, kapitalismi taas lisäsi intellektuellin aseita, se korosti kriittistä asennetta, teki vähitellen kirjoista halvempia ja mahdollisti yhä useamman koulutuksen. Se synnytti vapaata sanaa ja keskustelua tukevan intellektuelleja ruokkivan porvarillisen kulttuurin, ja sen on oman elämäntapansa tähden puolustettava kriittisiä intellektuelleja, myös sitä itseään vastaan kääntyviä. Porvarillinen hallitus voi ampua työläisiä, mutta vain sosialistinen tai fasistinen uskaltaa ampua intellektuelleja. Kapitalismi kouluttaa yhä enemmän ihmisiä, joille sillä ei ole tarjota kuin korkeintaan epätytyttävää ja huonosti palkattua työtä, jos sitäkään. Näin se luo itseään vastustavan älymystön, joka etsii työläisten tukea. Nämä vuorostaan ovat ennakkoluuloisia älymystöä kohtaan, ja siksi intellektuellien on liehiteltävä näitä. Schumpeterin elitistisessä näkemyksessä massat itsessään eivät juuri

ajattele vaan seuraavat aina vallitsevia ideoita, ja kapitalismi taas itsessään kasvattaa tyytymättömiä intellektuelleja johtamaan ja antamaan massoille antikapitalistisia näkemyksiä.

Kapitalismi ei tosin pelkästään tuhoa omia tukiaan vaan luo samalla mahdollisuuksia sosialistisille instituutioille. Kapitalismi itsessään luo ”teknologiset, organisatoriset, kaupalliset, hallinnolliset ja psykologiset sosialismin ennakkoehdot”.⁹² Sosialistista organisaatiota voi kuvitella vain suurena kaikenkattavana byrokraattisena koneistona, jonka ei kuitenkaan pitäisi pelästyttää ketään ottaen huomioon kuinka pitkälle kapitalismissa suuryritysten ja talouselämän byrokraatisaatio ja elämän yleinen byrokraatisaatio on jo edennyt. Seuraten osaksi Rudolf Hilferdingin ajattelua, Schumpeter toteaa, ettei kyse lopulta ole enää niin suuresta erosta. ”Kapitalistinen prosessi muokkaa asioita ja sieluja sosialismille. Rajatapauksessa se voisi tehdä näin niin täydellisesti, että lopullinen askel olisi vain muodollisuus. Mutta silloinkaan kapitalistinen järjestys ei itsessään kääntyisi sosialistiseksi järjestykseksi, tällainen lopullinen askel, virallinen sosialismin hyväksyminen yhteisön elämän lakina, täytyisi edelleen ottaa, sanotaanko vaikkapa perustuslaillisen muutoksen muodossa.”⁹³

RATSUVÄEN POLITIIKKA

”Kapitalismi, sosialismi ja demokratia” julkaistiin toisen maailmansodan keskellä vuonna 1942, mutta vasta vuoden 1950 kolmannelta painoksesta tuli kansainvälinen myyntimenetys. Se on edelleen Schumpeterin luetuin ja tunnetuin teos. Vuonna 1944 ilmestyi kaksi muuta Itävalta-Unkarin kasvattamien taloustieteilijöiden sittemmin klassikon asemaan noussutta kapitalismin, sosialismin ja politiikan suhteita pohtivaa teosta. Von Misesin oppilaan, Friedrich A. Hayekin avoimen poliittinen pamfletti *Tie orjuuteen*, ylisti vapaiden markkinoiden spontaania järjestystä ja näki kaikki sodan jälkeen yleistyneet vaatimukset mark-

kinoiden vahvemmassa poliittisesta ohjauksesta tienä kohti orjuuttavaa totalitarismia. Täysin päinvastaisen näkemyksen esittänyt Itävalta-Unkarin ratsuväen upseeri Karl Polonyi teoksessaan *Suuri murros*,⁹⁴ jolle juuri itseohjautuvien markkinoiden utopia oli ollut edellisen vuosisadan virheellisin, vaarallisin ja itse ihmisluonnon vastainen oppi, joka oli tullut tiensä päähän kun ”vuosisadan sokean ”kehittämisen” jälkeen, ihminen palaa ominaiseen ’asumukseensa.”⁹⁵ Schumpeter oli Polonyn kanssa samaa mieltä kapitalismin traditioita tuhoavasta luonteesta ja tätä tuhoa vastaan asettuvasta yhteiskunnallisesta liikkeestä, mutta tuo tuho ei ollut hänelle vain ”saatanallinen mylly” vaan vaurautta juuri traditioista irtaantuneille massoille taikova ”luova tuho.”

Ja vaikka Schumpeter jakoi Hayekin penseyden sosialismia kohtaan ja kiitti tämän ”ankaraa hyökkäystä epäkriittistä tasapainottamisen intoa kohtaan”,⁹⁶ hän näki Hayekin poliittisen kirjan leijuvan ilmassa vailla kosketusta historiallisiin poliittisiin rakenteisiin. Hayekin nostalgisoima yläluokan itsenäinen individualismi kukoisti lähinnä esikapitalistisissa ”yhteiskunnissa, joiden pohjimmainen perusta oli orjuus”.⁹⁷ Kapitalismi oli taas nostanut massat orjuudesta siihen elintason ja poliittiseen voimaan, josta ei ollut enää historiallista tietä takaisin Hayekin ajamiin pelkkiin yksityisen koskemattomuuden turvaaviin lakeihin. Kun tämä huomioitiin, oli mahdollista ymmärtää ”gladstonilaista liberalismia” edustavan Hayekin kritisoimia sosialistisia viehtymyksiä tuntevia konservatiiveja ”parhaassa beaconsfieldiläisessä traditiossa”.⁹⁸ Historiallisen koulukunnan katederisocialistien kanssa työskennellyt ja keskiluokkaa kammoava ratsastaja ymmärsikin Benjamin Disraelin aristokratian (ratsu) ja työväen (väki) keskiluokkaa vastaan yhdistämään pyrkinyttä ”ratsuväen” politiikka paremmin kuin Disraelin vastustajaa, itse asiassa aluksi orjuutta puolustanutta liberaalia Gladstonea ihaileva Hayek. Schumpeteria ei kauhistuttanut so-

sialismissa niinkään tie orjuuteen vaan tie yleiseen keskiluokkaisuuteen. Sosialismi ei ollut ”kollektiivinen orjuus” vaan tietynlainen Nietzsche viimeisten ihmisten intohimoton rationalisoitu tuotantojärjestelmä. Intohimojen historian lopussa ei odotanut Fukuyaman kapitalistinen liberaalidemokratia vaan rationalisoitu sosialistinen-demokratia.

Neuvostosocialismissa ei ollut kyse sosialismista rationalisoituna tulevaisuuden yhteiskuntana, jota Schumpeterin mukaan ei varmastikaan edes kutsuttaisi sosialismiksi. Fasismin tapaan ”stalinistinen hallinto on olemukseltaan militaristinen autokratia [...] ja riistää massoja marxilaisessa mielessä”.⁹⁹ Stalin ja Hitler olivat sitä paitsi perverssyydessään suuria johtajia, ja rationaalisatioproessi edellytti tällaisten persoonallisten kulttijohtajien häviävän. Schumpeterin kauhistelema Stalinin Itä-Euroopan haltuunotto ei liittynyt tuotantorakenteiden evoluutioon vaan härskiin voimapolitiikkaan, eikä sillä ollut tekemistä hänen taloudellis-sosiologisen diagnossinsa kanssa. Kylmän sodan aseiden ja ideologioiden kalistelua merkittävämpää oli Yhdysvaltojen taloudellis-tuotannollinen kehitys, jossa Schumpeter näki parhaat mahdollisuudet kapitalismin pitempiaikaiseen selviämiseen sen luovan tuhon kestämisensä. Se, että pankit, suuryritykset ja sijoittajat rukoilevat nyt julkista valtaa pelastamaan finanssikriisiin ajautuneen kapitalismin kertoisi Schumpeterille ainoastaan, kuinka vaikeaksi kapitalisteille itselleen on tullut kestää sen kylmiä suihkuja. Suomessa ratsastaja-pankkiirit ovat tietenkin jo 80-luvun lopulla itkeneet televisioissa kansan pelastavaa myötätuntoa tiputtuaan satulasta kasinokapitalismin pyörteessä.

Itse ”Kapitalismi, sosialismi ja demokratia” -kirja jakaantuu viiteen osaan, joista ensimmäisessä pohditaan Marxin roolia profeettana, sosiologiana, taloustieteilijänä ja opettajana ja annetaan tälle tunnustus lähinnä taloussosiologina. Kolme viimeistä osaa pohtivat ironisen kylmästi ja osin satiirisesti sosialismia, kysy-

mystä sen toimivuudesta sekä suhteesta demokratiaan. Viimeisessä luvussa käydään läpi sosiaalisten puolueiden historiaa. Kirjan sosialismi-analyysit ovat lähes tulkoon jääneet unholaan. Sen sijaan neljännen osan demokratia-analyysillä on ollut valtava vaikutus varsinkin amerikkalaisessa politiikan tieteessä. Siinä nykydemokratiaa tarkastellaan klassisesta demokratiasta selkeästi erottuvana muotona ja yleisesti hyvän ja pahan tuolla puolen olevana metodina, kilpailuna äänistä ja poliittisesta johtajuudesta eikä minään ylevänä itseisarvoisena päämääränä. Kirjan tunnetuin ja vaikutusvaltaisin anti on kuitenkin aina ollut sen toisessa luvussa tehty kapitalismin kuvaus ja etenkin nyt Tiede ja Edistys -lehteen käännetty kirjan seitsemäs luku luovasta tuhosta.

NÄKYMÄTTÖMÄN KÄDEN KOMEDIASTA LUOVAN TUHON TRAGEDIAAN

Daniel Bellin mukaan Schumpeter oli ”harvinaisuus traagisen elämäntunnon omaavana taloustieteilijänä”.¹⁰⁰ Miehellä olikin kuollessaan yöpöydällään kreikankielinen kokoelma Euripideksen tragedioita, ja tämän oma kertomus kapitalismista itse asiassa toistaa antiikin tragedioissa esitetyn homerisen sankarin traagisen kohtalon antiikin demokraattisemman valistuksen edessä. Tarinan sankari, intohimoinen kapitalismi, sortuu omaan menestykseensä ja joutuu omien tiedostamattomien voimiensa tuhoamaksi juuri suuruutensa ja voimantuntensa hetkellä, ja lopussa demokraattinen kuoro laulaa sankarin hybriksen paheesta valiten rationaalisemman sosialismin. Homeroksen taistelukentällä menestyksen palkitsevasta Zeuksesta on siirrytty Jumalan ja kansan paheksuntaan homerisen sankarin ensimmäisenä olemisen viettiä kohtaan. Kapitalismin itsekeskeisten toimien tahattomat seuraukset eivät yhdykään näkymättömän käden kaitsemuksen lempeässä harmoniassa vaan ajavat sen tuhoon, sosialismin näkyvän

käden korjatessa saaliiksi jääneen perinnön sankarin kuolinvuoteella.

Tuon tragedian liikkeelle paneva voima on ”luova tuho”, jota ilman kapitalismin teoria ”on kuin Hamlet ilman Tanskan prinssiä”.¹⁰¹ Sanonta viittaa toiminnasta vastaavan elementin puuttumiseen, ja ilman kysymystä Tanskan suvereniteetista Hamlet onkin vain epäröivä ihminen, mietiskelijä, teoreetikko ja koko tragedia vain komedia modernista sielusta. Samoin ilman luovaa tuhoa ei ole todellista toimivaa kapitalismia eikä sen poliittista tragediaa vaan ainoastaan komedia talouden tasapainoisesta kierrosta. Luova tuho on kapitalismin traagisen suvereniteetin lähde, sen suvereeni ruhtinas, jonka sen itsensä luoma moderni yhteiskunta ja demokratia haluaa välttämättä kahlita.

Esitellessäni Schumpeterin ajattelua olen käyttänyt paljon tämän itsensäkin viljelemiä hevos- ja ratsastuskielikuvia. Kuten Hans Blumenberg on huomauttanut, kielikuvat eivät ole koskaan vain koristeita vaan esikäsitteellisiä ajatteluamme ja näkemyksiämme ohjaavia maailmassa suuntautumismme tapoja, eikä niiden merkitystä siten tule vähätellä.¹⁰² Klassisesta taloustieteestä lähtien kuvaamme sekä kapitalismista että varsinkin markkinataloudesta on esikäsitteellisellä tasolla hallinnut näkymättömän käden kielikuva. Adam Smith käytti tuota stoalaisessa filosofiassa ylimpään kaitsemukseen viittaavaa kielikuvaa ensimmäisen kerran viitaten ”Jupiterin näkymättömään käteen”, joka ei vielä ohjannut arkaaisen polyteistisen uskonnon näkemystä luonnonvoimista.¹⁰³ Teoriassa moraalisisista tunteista” puolestaan kielikuva kuvaa maanomistajien luksushalujen kääntymistä koko yhteiskunnan hyväksi näiden sitä tarkoittamatta, ja Smith yhdistää sen nyt jumalalliseen kaitsemukseen, joka takaa kerjäläiselle saman turvan kun tuosta turvasta taistelevalle kuninkaalle.¹⁰⁴ Mutta vasta *Kansojen varallisuuden* neljännen kirjan luonnehdinta näkymättömästä kädestä, joka ohjaten pelkästään omaa voittoa tavoittelevan toimintaa saa tämän

edistämään tehokkaasti yhteistä etua tähän pyrkimättä,¹⁰⁵ yhdisti tuon kielikuvan lähemmättömästi kaikkeen sen jälkeiseen talousteoreettiseen ajatteluun. Näkymättömän käden yhteyttä kaitselmuksen ideaan on tietenkin käsitelty paljon.¹⁰⁶ Ludwig von Mises myönsi Smithin luulleen löytäneensä kaitselmuksen suurena luonnon ohjaajana, mutta huomautti ettei viite kaitselmuksen ”näkymättömään käteen” sinänsä kumoa idean itsensä rationaalista ja utilitaarista yhteiskuntaopetusta.¹⁰⁷ Hayek taas oli valmis yhdistämään ajatuksen takaisin Jupiterin tai paremminkin Zeuksen kaitselmukseen ja näki kreikkalaisten pyrkineen ajattelemaan Zeuksen käsitteessä samaa oikeudenmukaisuutta kuin markkinaliberalismi ajatteli näkymättömässä kädessä.¹⁰⁸ Mutta myös Hayekin näkymättömän moralismin ulkopuolella erilaiset puhtaasti teknisemmät näkymättömän käden selitykset ovat olleet suosiossa kaikkialla moderneissa tieteissä. Schumpeterin teoreettisesti ihailema Walrasin yleisen tasapainon malli onkin vain tuon saman perusidean muodollis-teoreettinen esitys.

Mutta teoreettisen puhtauden hienoudestaan huolimatta se ei kuitenkaan Schumpeterin mukaan kuvaa kapitalismin dynamiikkaa sen enempää kuin näkymättömän käden kielikuva, jonka tilalle Schumpeter asetti luovan tuhon kielikuvan. Tuo kielikuva ei juonnu stoalaisen tai kristillisen jumalan kaitselmuksesta vaan se viittaa ennemmin luomisen ja tuhon syklissä tanssivaan Sivaan.¹⁰⁹ ”Turhan takia ei intialaisilla ollut erikoinen tuhon jumala, Siva”,¹¹⁰ totesi Jacob Burckhard käsitellessään historiallisia kriisejä, jotka ”tekevät puhdasta jälkeä: ne raivaavat joukon elämänmuotoja, joista elämä on aikoja sitten paennut ja joita muuten ei olisi voinut hävittää niiden historiallisen oikeuteksen vuoksi”.¹¹¹ Burckhard viittasi myös Herakleitoksen kuuluisaan lausumaan ”sodasta kaiken isänä”, ja 1800-luvulla tuo kuuluisa 53. fragmentti alkoikin kiertää saksalaisessa ajattelussa juuri sodan puhdistavan ja uutta luovan luonteen ylistyksenä. ”Sotilas on täynnä

hävityksen hurmaa; sodat ovat puhdistaneet ilmaa kuin ukkossäät, vahvistaneet hermoja, järkyttäneet mieliä, tuoneet ilmi sankarihyveet, joihin valtiot ovat alkuaan perustuneet, hermostollisen lamaannustilan, vääryyden ja arkuuden vastakohtana.”¹¹² Sotilaiden sijasta Burckhardt, kuten ystävänsä Nietzsche, jonka oma sotilasura loppui putoamiseen hevosen selästä, ylisti kuitenkin enemmän suurten taitelijoiden ja ajattelijoiden aikaansaamaa hengen luovaa tuhoa. Mutta oli kyse sitten sotilaista tai taiteilijoista oli tämä luovan tuhon diskurssi aina asetunut vastakkaiseksi markkinoinnin liitetylle kauppiashengelle ja utilitarismin onnellisuuslaskelmille. Schumpeter, joka peri tämän saksalaisen kammon utilitarismia kohtaan, käänsi kuitenkin intohimoisen luovan tuhon diskurssin juuri kapitalismin ominaisuudeksi tehden luovista suuryrittäjistä Nietzschen ”vaaleiden petojen”¹¹³ porvarillisia, tosin vähemmän aggressiivisia ja loistokkaita, mutta edelleen intohimoisia perillisiä. Nämä toimivat kapitalistisen maailmanhistorian muutoksen hengen kiteytyminä, innovaatioiden läpiajamisen suurmiehinä, jotka vähitellen tukahdutetaan modernien yritysten liikkeenjohdon ja yleisen yhteiskunnan sosialistisen rationalisaation toimesta. Innovoinnista itsestään tulee laskelmoitua rutiinia.

Tämä ”innovaatioiden profeetan” traaginen näkemys on kuitenkin jätetty kokonaan pois kaikissa nykyään Schumpeteriin löyhästi viittaavissa, mutta lähinnä kasvavasta managerialismista innostuneissa innovaatio-ohjelmissa. Schumpeterin pessimistinen tragedia on haluttu kääntää positiiviseksi komediaksi, mutta yhä useammin on päädytty tylsään farssiin, joka ei juuri herätä innovatiivisia intohimoja vaan on lähinnä naurun tai tuskallisen häpeän aihe. Me olemme innovatiivisesti innovoineet innovaatio- diskurssin – sanovat viimeiset ihmiset räpyttäen silmiään. Mutta ”innovaatioiden profeetta” olisi tullut tästä surulliseksi ja sanonut sydämellensä: ”He eivät ymmärrä minua; minä en ole suuria näitä korvia varten.”¹¹⁴

viitteet

1. Chicagon koulusta ks. mm. Johan Van Overtveldt, *The Chicago School: How the University of Chicago Assembled the Thinkers Who Revolutionized Economics and Business*. Agate, 2007. Tosin esitys on suhteellisen yksioikoinen myyttinen sanakaritaru.
2. Yrjö Haila, *Schumpeter, kapitalismin dynamiikka, tämä päivä – ja huominen*. Tämä numero.
3. Schumpeterin innovaatioteoriaan ja tämän "luovaan kaaokseen" (?) viittaavassa teoksessa "innovaatiovaikuttaja" Pekka Pokela kirjoittaa: "On vältettävä kaikin keinoin sitä, että yliopistot keskittyisivät tarjoamaan hohdokkaalta kuuluvia aineita, joilla ei ole käyttöarvoa käytännön työssä, ja sisältöjä, joissa – työelämässä niin ratkaisevan tärkeä – osaamisen laatu ja soveltaminen ovat täysin hämärän peitossa." Teoks. Itkonen (toim.), *Matkalla Innovaatiyliopistoon*. Teknillinen korkeakoulu ja Teknologia-teollisuus ry 2006, 50. Schumpeterin oma innovaatioiden teoretisointi ei olisi mahtunut tällaiseen innovaatiyliopistoon. Tämän keskeinen pyrkimys kun oli saada taloustieteille oma teoreettinen hohdokkuus ja erottaa ne alisteisesta asemastaan käytännöllisenä aputiiteenä.
4. Joseph Schumpeter, *Economic Doctrine and Method*. Oxford University Press, 1954, 153.
5. Innovaatioiden profeetta on Thomas K. McCrawin uuden Schumpeter-elämäntekstin nimi, jota Tapio Lovio erittelee tässä numerossa tarkemmin. Thomas K. MacCraw, *Prophet of Innovation: Joseph Schumpeter and Creative Destruction*. Cambridge: The Belknap Press of Harvard University Press, 2007. Aikaisempia elämäntekstejä ovat mm. Swedberg, Richard, *Schumpeter: A Biography*. Princeton: Princeton University Press, 1991; Robert Loring Allen, *Opening Doors: The Life & Work of Joseph Schumpeter, two vols*. New Brunswick, Transaction, 1991; Erich Schneider: *Joseph A. Schumpeter. Life and Work of a Great Social Scientist*. University of Nebraska-Lincoln, 1975.
6. Johnstonin luonnehdinta Schumpeterista ks. William M. Johnston, *The Austrian Mind: An Intellectual and Social History, 1848–1938*. University of California Press, 1976.
7. Arthur Smithies, "Memorial: Joseph Alois Schumpeter 1883–1950". *The American Economic Review*, 40/4, 1950, 635.
8. Ks. Frisch Helmut, "Introduction". Teoks. Frisch (toim.), *Schumpeterian Economics*. Praeger 1981, xix. Tarinasta on tosin liikkeellä useita hieman erilaisia versioita.
9. Schumpeter, Joseph, A., *History of Economic Analysis*. London: Routledge 1994. Ilmestyi 1954.
10. Ks. Elizabeth B. Schumpeter, "Bibliography of the Writings of Joseph A. Schumpeter". *The Quarterly Journal of Economics*, 64/3, 1950.
11. Ks. MacCraw, *Prophet of Innovation*, 402.
12. Robert Loring Allen, *Opening Doors*. Vol 1, 43.
13. J. A. Schumpeter, *Business Cycles*, Vol. 2, Philadelphia, 1982, 748.
14. Elämästä tarkemmin ks. Raimo Lovion *Luova tuho – ikuinen toivo* -artikkeli tässä lehdessä.
15. Otto Bauerista tuli Schumpeterin läheinen ystävä, Itävallan sosialistisen liikkeen johtava teoreetikko ja demokraattisen puolueen johtaja. Emil Lederistä tuli Heidelbergin ja Berliinin professori ja sittemmin New School of Social Researchin perustavia vaikuttajia. Rudolf Hilferding, joka toimi kaksi kertaa Saksan valtiovarainministerinä ja kuoli lopulta Gestapon sellissä Pariisissa, kirjoitti pääoman keskittymisen stabilisoivasta vaikutuksesta, organisoidusta kapitalismista ja siirtymisestä sosialismiin ei kriisin vaan finanssipääoman sosialisoinnin kautta ja vaikutti edellisistä kenties eniten Schumpeterin omaan ajatteluun.
16. Seminaarista ks. tarkemmin Lovio tässä numerossa.
17. *Das Wesen und der Hauptinhalt der theoretischen Nationalökonomie*, 1908.
18. Ks. Swedberg, "Schumpeter's early work". *Evolutionary Economics*, 2, 1991, 65–82.
19. Schumpeter 1908, Lainattu Arnold Heertje, "Schumpeter and methodological individualism". *Journal of Evolutionary Economics*, 14, 2004, 154. Ks. myös Lars Udehn, *Methodological Individualism. Background, history and meaning*. London, Routledge, 2001.
20. *Theorie der wirtschaftlichen Entwicklung*, 1912. Tässä käytetty käännöstä, Joseph Schumpeter, *The Theory of Economic*

- Development. An Inquiry Into Profits, Capital, Credit, Interest, and the Business Cycle.* Transaction Publishers, 1993,
21. Erich Streissler, "Schumpeter's Vienna". Teoks. Frisch (toim.), *Schumpeterian Economics*. Praeger 1981, 66.
 22. Schumpeter, *The Theory of Economic Development*, 89.
 23. Mt., 74.
 24. Mt., 83.
 25. Ks. myös Dahms, Harry F., "From Creative Action to the Social Rationalization of the Economy: Joseph's Schumpeter's Social Theory". *Sociological Theory*, 13/1, 1995, 4.
 26. Schumpeter, *The Theory of Economic Development*, 78.
 27. Mt., 78.
 28. Mt., 84.
 29. Mt., 88.
 30. Mt., 88.
 31. "Hän [Franklin] palauttaa jumalalliseen ilmestykseen sen, että itse hyveen 'hyödyllisyys' avautui hänelle ja että hän siksi määrittä sen hyveeksi (*Tugend*). Tämä osoittaa, että kysymys on toki vielä jostakin muustakin kuin puhtaasti itsekeskeisten maksimien kaunistelusta. Ennen kaikkea tämän etiikan *summum bonum* – hankkia rahaa ja yhä enemmän rahaa ja välttää kaikkea viatontakin nautintoa mitä ankarimmin – on täysin riisuttu kaikista eudaimonistisista ja suorastaan hedonistisista näkökohdista. – Se on ajateltu niin puhtaasti itsetarkoitukseksi (*Selbstzweck*), että se näyttää joltakin yksistään yksilön onneen tai hyötyyn nähden kokonaan tuonpuoleiselta (*Transzendenten*) ja yksinomaan irrationaaliselta (*Irrationales*). Max Weber, *Protestanttinen etiikka ja kapitalismin henki*, Porvoo, WSOY, 1980, 38.
 32. Mt.
 33. Schumpeter, *The Theory of Economic Development*, 92.
 34. Mt., 92.
 35. Mt., 93.
 36. Mts.
 37. Mts.
 38. Mts.
 39. Mt., 94.
 40. Albert O. Hirschman, *The Passions and the Interests: Political Arguments For Capitalism Before Its Triumph*. Princeton, Princeton University Press, 1977.
 41. Schumpeter, "Carl Menger". Teoks. Schumpeter, *Ten Great Economist*. Oxford University Press, 1951, 87.
 42. Schumpeterin kirje Heinrich Lammaschille. Lain. McCraw, *Prophet of Innovation*, 91.
 43. Schumpeterista valtiovarainministerinä ks. März Eduard, "Joseph Schumpeter as Minister of Finance". Teoks. Frisch (toim.), *Schumpeterian Economics*. Praeger, 1981.
 44. Myöhemmin Schumpeter selitti poliittisia yhteyksiään sosialisointitoimiin toteamalla, että jos joku haluaa tehdä itsemurhan (kapitalismi) lääkärin oli parasta olla paikalla. Tosiasiassa kuitenkin Schumpeter näki sosialismin välttämättä tulevan valtaan jossakin muodossa ja pyrki ohjaamaan sitä enemmän omaan suuntaansa eräänlaisena kapitalismin hallintona.
 45. McCraw, *Prophet of Innovation*, 402.
 46. Schmittin vaikutuksesta Schumpeterin demokraattisen elitismin teoriaan ks. William E. Scheuerman, *Carl Schmitt: the end of law*. Rowman & Littlefield, 1999.
 47. McCraw, *The Prophet of Innovation*, 140.
 48. Mt., 152.
 49. Schumpeter, Joseph, A., *Business Cycles: A theoretical, historical and statistical analysis of the Capitalist process*, 1939.
 50. Ks. Elisabeth Schumpeter: "Editors introduction". Teoks. Schumpeter, *History of Economic Analysis*. London, Routledge, 1994.
 51. Schumpeter, "The Instability of Capitalism", *The Economic Journal*, 38/151, 1928, 363.
 52. Joseph Schumpeter, *Economic Doctrine and Method*. Oxford University Press, 1954.
 53. Mt, 159.
 54. Tästä tulkinnasta ks. Swedborg, "Introduction. The Man and his Work". Teoks. Swedberg (toim.), *Schumpeter: The Economics and Sociology of Capitalism*. Princeton University Press, 1991.
 55. "Se mikä erottaa 'tieteellisen' taloustieteilijän kaikista muista, jotka ajattelevat, puhuvat ja kirjoittavat talousasioista on tekniikoiden hallitseminen, jotka kuuluvat kolmeen ryhmään: historia, tilastotiede ja 'teoria'. Nämä kolme muodostavat yhdessä sen mitä kutsumme taloudelliseksi analyysiksi." Schumpeter lisäsi näihin kolmeen vielä taloussosiologian. Schumpeter, *History of Economic Analysis*, 12.
 56. *Die 'positive' Methode in der nationalökonomie. 1914*. Lainattu Machlup Fritz, "Schumpeter's Economic methodology". Teoks. Seymour E. Harris (toim), *Schumpeter's Economic Methodology*. Praeger, 1981, 10.

- peter, social scientist*, Harvard University Press, 1951, 96.
57. Schumpeter, *The Theory of Economic Development*, 3.
 58. Schumpeter, "Max Weber's work". Teoks. Swedberg (toim.), *Schumpeter: The Economics and Sociology of Capitalism*. Princeton University Press 1991, 225.
 59. Schumpeter, "Marie Espirit Leon Walras". Teoks. Schumpeter, *Ten Great Economists. From Marx to Keynes*. New York, Oxford University Press, 1952, 76.
 60. Lainattu teoks. Erich Schneider, *Joseph A. Schumpeter. Life and Work of a Great Social Scientist*. University of Nebraska-Lincoln 1975, 6.
 61. "Preface to Japanese Edition of Theorie der Wirtschaft". Teoks. Richard V. Clemence (toim.), *Essays: On Entrepreneurs, Innovations, Business Cycles, and the Evolution of Capitalism*. Transaction Publishers, 1989, 166.
 62. Mt., 166.
 63. Ks. McCraw, *Prophet of Innovation*, 46.
 64. Schumpeter, *History of Economics ...*, 185.
 65. Mt, 184.
 66. "Hänen rajoitteensa saivat aikaan hänen menestyksensä. Jos hän olisi ollut lahjakkaampi, häntä ei olisi otettu niin vakavasti. Jos hän olisi kaivanut syvemmälle, jos hän olisi löytänyt vaikeatajuisemman totuuden, käyttänyt vaikeampia ja nerokkaampia metodeja, häntä ei olisi ymmärretty." Mt., 185.
 67. Mt., 182.
 68. Schumpeter: "The Communist Manifesto in Sociology and Economics." *The Journal of Political Economy*, 57/3. The University of Chicago Press 1949, 209–10.
 69. Marx & Engels, *Kommunistisen puolueen manifesti*, 1848.
 70. Schumpeter, *The Communist Manifesto*, 204.
 71. Schumpeter, *Capitalism, Socialism and Democracy*, 58.
 72. Francis Fukuyama, *Historian loppu ja viimeinen ihminen*. Helsinki, Wsoy, 1992, 412–413.
 73. Schumpeter, *The Theory of Economic Development*, 66.
 74. Schumpeter, *Capitalism, Socialism and Democracy*, 79.
 75. Schumpeter, *The Theory of Economic Development*, 70
 76. Mt., 97.
 77. Luennoidessaan Harvardissa Schumpeter riisui näyttävästi manttelinsa ja sormikkaansa ja aloitti sitten. "Hyvä herraväki, lama on kapitalismille sama kuin hyvä virkistävä *douche*." Amerikkalaiset opiskelijat eivät hämmästyneet ainoastaan siitä, että Scumpeter näki laman positiivisena vaan myös siitä etteivät tienneet *douchen* tarkoittavan Euroopassa suihkua. Ks. Heilbron.
 78. Schumpeter, "Can Capitalism Survive?" Teoks. Swedberg (toim.), Schumpeter, *The Economics and Sociology of Capitalism*, 1991, 298.
 79. "Siinä määrin kuin väitteemme ovat varmoja ne eivät sano mitään todellisuudesta." Mt., 298.
 80. Gottfried Habeler, "Joseph Alois Schumpeter 1893–1950". *The Quaterly Journal of Economics*, 64/3, 1950, 338.
 81. Von Misesen näkemyksistä sosialismista sairautena ks. Koivusalo, "Anti-prometheus: Sosialismi ja hybrofrenia". Nuori Voima 4/07.
 82. Schumpeter, *"Can Capitalism Survive?"*, 301.
 83. Schumpeter, *Capitalism, Socialism and Democracy*, 61.
 84. Mt., 128.
 85. Mt., 133.
 86. Mts.
 87. Walter Benjamin, "Historian teesi XVI". Teoks. Walter Benjamin, *Messiaanisen sirpaleita*. Tutkijaliitto, 1989, 187.
 88. Ks. mm. Hard Michael, Negri Antonio, Multitude, *War and Democracy in the Age of Empire*. New York, Penguin Press, 2004, 331. Kirjoittavat yhdistävät Schumpeterin talousteorian ja Schmittin suvereenisuuskäsitteen väittäen, että toisessa demokraattinen moneus ja toisessa taas taloudelliset innovaatiot alistetaan suvereenina näytettyvälle johtajalle.
 89. Schumpeter, *The Theory of Economic Development*, 88.
 90. Schumpeter, *Capitalism, Socialism and Democracy*, 139.
 91. Mt., 147.
 92. Mt., 219.
 93. Mt., 220.
 94. Teoksesta on juuri ilmestymässä suomenkielinen käännös: Karl Polonyi, *Suuri murros. Aikakautemme poliittiset ja taloudelliset juuret*. Vastapaino, 2009.
 95. Karl Polanyi, *The Great Transformation: The Political and Economic Origins of Our*

- Time* (1944). Boston: Beacon Press, 1957, 249.
96. Schumpeter, "The Road to Serfdom by Friedrich A. Hayek". *The Journal of Political Economy*, 54/3, 1946, 269.
97. Mt., 270.
98. Mts. Beaconsfieldin jaarli Benjamin Disraeli oli Britannian pääministeri vuosina 1868, 1874–1880., Hän kannatti työväen asemaa parantavia sosiaalisia reformeja ja näki yläluokan tehtäväksi suojella köyhiä nousevan keskiluokan riistolta. Konservatiivista vapaakauppaa ajavaksi liberaaliksi kääntynyt Gladstone oli pääministerinä vuosina 1868–1878, 1880–1885, 1886 ja oli Disraelin suurin poliittinen vastustaja.
99. *Capitalism, Socialism and Democracy*, 404.
100. Daniel Bell, *The End of Ideology*. Glencoe, The Free Press, 1960, 84.
101. Schumpeter, *Capitalism, Socialism and Democracy*, 86.
102. Ks. mm. Hans Blumenberg, "Prospect for a Theory of Nonconceptuality". Teoks. Blumenberg, *Shipwreck with Spectator: Paradigm of a Metaphor for Existence*. MIT Press, 1996.
103. Adam Smith, *Essays on Philosophical Subjects* (1795). Glasgow Edition of the Works and Correspondence, Vol. 3. Indianapolis: Liberty Fund, 1982, The History of Astronomy, section III. Ks. myös Alec Macfie, "The Invisible Hand of Jupiter". *Journal of the History of Ideas*, 32/4, 1971.
104. Adam Smith, *The Theory of Moral Sentiments*. The Glasgow Edition of the Works and Correspondence of Adam Smith, 1 Liberty Fund Inc. 1984. VII, Sec. IV, ch. i, para. 10.
105. "Ohjaamalla tätä tuotantoelämää sillä tapaa, että sen tuoton arvo olisi mahdollisimman suuri, hän etsii vain omaa voittoaan ja häntä ohjaa tässä samoin kuin monissa muissa tapauksissa näkymätön käsi edistämään tarkoituksiperää, johon hän ei millään tavoin pyrkinyt. Eikä aina ole yhteiskunnalle haitaksi, ettei hän siihen pyrkinyt. Etsimällä omaa etuaan hän usein edistää yhteiskunnan etua tehokkaammin kuin todella pyrkinessään sitä edistämään." Adam Smith, *Kansojen varallisuus*, Porvoo, Wsoy, 1933, 549.
106. Klassinen esitys Jacob Winer, *The Role of Providence in the Social Order*. American Philosophical Society 1972.
107. Ludwig von Mises, *Human Action. A Treatise on Economics*. San Francisco, Fox & Wilkes, 1996, 148.
108. Tästä enemmän Koivusalo, Markku, "Antiprometheus: Sosialismi ja hybrofrenia". Nuori Voima 4/07.
109. Tästä ks. mm. Reinert, H. and Reinert, E. S., "Creative destruction in economics: Nietzsche, Sombart and Schumpeter". Teoks. J. Backhaus and W. Drechsler (toim.), *Friedrich Nietzsche 1844–2000*. Economy and Society, Springer, 2006.
110. Jacob Burckhard, *Maailmanhistorian näköaloja*. Helsinki: Kustannusosake Otava, 1951, 166.
111. Mt., 191.
112. Mt., 166.
113. Nietzsche, *Moraalin alkuperästä*. Helsinki, Otava, 1969, 79.
114. Friedrich Nietzsche, *Näin puhui Zarathustra*. Helsinki, Otava, 1961, 14.